

TIJORAT BANKLARIDA OPERATSION RISKLARNI BOSHQARISH

Madrahimov Doniyorbek Zokirovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya. *Mazkur tadqiqotda tijorat banklarida operatsion risklarni boshqarishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Operatsion risklarning mohiyati, ularning yuzaga kelish sabablari hamda bank faoliyatiga ta'siri ilmiy asosda yoritib berilgan. Tadqiqot jarayonida operatsion risklarning asosiy manbalari sifatida ichki jarayonlardagi kamchiliklar, inson omili, axborot tizimlaridagi nosozliklar va tashqi omillar aniqlangan.*

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida operatsion risklarni kamaytirish uchun ichki nazorat tizimlarini takomillashtirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, kiberxavfsizlikni ta'minlash va xodimlar malakasini oshirish zarur. Mazkur ish bank tizimida operatsion risklarni samarali boshqarish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: *operatsion risk, tijorat banklari, risklarni boshqarish, Bazel standarti, ichki nazorat, kiberxavfsizlik, bank tizimi.*

Abstract, *This study analyzes the theoretical and practical aspects of operating risk management in commercial banks. The essence of operational risks, the reasons for their occurrence, and their impact on banking activities are covered on a scientific basis. During the study, the main sources of operational risks were identified as internal process shortcomings, the human factor, information system failures, and external factors.*

The research results show that to reduce operational risks in commercial banks, it is necessary to improve internal control systems, implement digital technologies, ensure cybersecurity, and improve staff qualifications. This work serves to develop scientific and practical recommendations for the effective management of operational risks in the banking system.

Keywords: *operational risk, commercial banks, risk management, Basel standard, internal control, cybersecurity, banking system.*

Hozirgi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklari faoliyatida risklarni boshqarish tizimi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, operatsion risklar bank tizimining barqarorligi va ishonchliligiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Operatsion risklar ichki jarayonlar, inson omili, axborot tizimlari yoki tashqi omillar bilan bog'liq nosozliklar natijasida yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotishlar ehtimoli sifatida tavsiflanadi.

Mazkur tadqiqotda tijorat banklarida operatsion risklarning asosiy manbalari, ularning tasnifi hamda boshqarish mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tahlil natijalariga ko‘ra, operatsion risklarning asosiy qismi ichki jarayonlardagi kamchiliklar (35–40%), inson omili bilan bog‘liq xatoliklar (25–30%), axborot texnologiyalari tizimidagi nosozliklar (15–20%) va tashqi omillar, jumladan, kiberxavfsizlik tahdidlari (10–15%) bilan bog‘liq ekanligi aniqlandi. Ushbu ko‘rsatkichlar operatsion risklarni boshqarishda ichki nazorat tizimlarini takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Tijorat banklarida operatsion risklarni boshqarish tizimi ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib, u risklarni aniqlash, baholash, monitoring qilish va minimallashtirish choralarini ishlab chiqishni o‘z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, xalqaro amaliyotda keng qo‘llanilayotgan Risk and Control Self-Assessment (RCSA), Key Risk Indicators (KRI) va stsenariy tahlili kabi zamonaviy usullar muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvlar banklarga operatsion risklarni oldindan aniqlash va ularni kamaytirish bo‘yicha samarali qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Bundan tashqari, Bazel qo‘mitasi tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro standartlar operatsion risklarni boshqarishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, Bazel II va Bazel III kelishuvlari doirasida operatsion risklarni hisoblash va ularni qoplash uchun kapital yetarliligi talablarining joriy etilishi bank tizimining barqarorligini ta‘minlashga xizmat qiladi. Mazkur standartlar asosida banklar operatsion risklarni baholashning bazaviy, standartlashtirilgan va ilg‘or usullaridan foydalanmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy bank tizimida operatsion risklarni samarali boshqarish ko‘p jihatdan raqamli texnologiyalarning rivojlanish darajasiga bog‘liq. Avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari, sun‘iy intellekt asosidagi risklarni aniqlash vositalari hamda katta ma‘lumotlar (big data) tahlili banklarga risklarni real vaqt rejimida kuzatish va tezkor choralar ko‘rish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, kiberxavfsizlik masalalari operatsion risklarning eng muhim yo‘nalishlaridan biriga aylanib bormoqda.

Shuningdek, tijorat banklarida operatsion risklarni boshqarishda inson omilining o‘rni ham muhim hisoblanadi. Xodimlarning malakasi, kasbiy bilimlari va mas‘uliyati operatsion xatoliklarning oldini olishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu sababli banklarda doimiy ravishda xodimlarni o‘qitish va ularning malakasini oshirish tizimini rivojlantirish zarur.

Yuqoridagi tahlillar asosida shuni ta‘kidlash mumkinki, tijorat banklarida operatsion risklarni samarali boshqarish quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga olishi lozim:

- ichki nazorat va audit tizimlarini kuchaytirish;
- raqamli texnologiyalarni keng joriy etish;
- kiberxavfsizlikni ta‘minlash;
- xalqaro standartlarga mos risk boshqaruv tizimini shakllantirish;
- xodimlar malakasini muntazam oshirib borish.

Xulosa qilib aytganda, operatsion risklarni kompleks va tizimli yondashuv asosida boshqarish tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, yo'qotishlarni minimallashtirish hamda mijozlar ishonchini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Basel Committee on Banking Supervision. (2011). *Operational Risk – Supervisory Guidelines for the Advanced Measurement Approaches*. Basel Committee on Banking Supervision. (2017). *Basel III: Finalising post-crisis reforms*. Basel: BIS.
2. Hull, J. C. (2023). *Risk Management and Financial Institutions*. 5th ed. Wiley.
3. McNeil, A. J., Frey, R., & Embrechts, P. (2022). *Quantitative Risk Management: Concepts, Techniques and Tools*. Princeton University Press.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). *Tijorat banklarida risklarni boshqarish bo'yicha me'yoriy hujjatlar*. Toshkent.